

АРСЛАН Желил

АМАСИЯДАГЫ МЕЧИТ ЖАНА МЕСЖИТ МИХРАБТАРЫНДА ЖАСАЛГАЛОО ТҮШҮНҮГҮ

ARSLAN Celil

AMASYA CAMİ VE MESCİD MİHRABLARINDA SÜSLEME ANLAYIŞI

АРСЛАН Джелил

МЕЧЕТЬ В АМАСИИ И ПОНЯТИЕ ДЕКОРИРОВАНИЯ В МИХРАБАХ МАСДЖИДА

ARSLAN Zhelil

CONCEPT OF MİHRAB EMBELLISHMENT IN AMASYA MESCİD AND MOSQUES

УДК: 72.726.2/72.03

Михраб – айрыкча, мечит-месжит диний түзүлүш-төрүндө жана ибадет максаты менен колдонгон аймактарда намаз кылуу үчүн кыбыланын багытын көрсөткөн архитектуралык элемент. Амасия мечит жана месжит михрабтары XIII кылымдан XX кылымга чейин кенен убакыт тилиминде жайылган. Буга чейин Амасия мечит жана месжиттеринде михраб жасалгалоо жөнүндө эч кандай изилдөө жасалган эмес. Ушул изилдөөнүн темасы - Амасия облусунун айылдарында жана шаарларында жайгашкан мечит жана месжит михрабтарында жасалгалоо түшүнүгү. Амасия михрабтарында жасалгалоону беи топко бөлсөк болот: өсүмдүктүк, геометриялык, мукарналар (сталактиталык купол), Куран жазуулар, кол ой-моллоо жана башка мотивдүү жасалгалоолор. Бул изилдөөдө михрабтардын жасалгалоолору толук изилденет жана Анадолуда башка михраб жасалгалоолору менен салыштыруу жасалат.

Негизги сөздөр: көркөм өнөр тарыхы, Амасия, мечит, месжит, михраб, жасалгалоо.

Mihrap, cami mescit başta olmak üzere dini yapılarda ve ibadet amaçlı kullanılacak alanlarda namaz kılmak için kible yönünü gösteren mimari bir elemandır. Amasya Cami ve Mescit mihrapları XIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar geniş zaman dilimine yayılmıştır. Amasya Cami ve Mescitlerindeki mihrap bezemeleri üzerine daha önce herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada, Amasya il, ilçe köy ve kasabalarında bulunan Cami ve Mescit mihraplarındaki bezeme anlayışı konu edilmiştir. Amasya mihraplarında bezemenin; bitkisel, geometrik, mukarnas bezeme, Kuran yazıları, kalemişi ve diğer motifli süslemeler olmak üzere beş grupta değerlendirilebilir. Bu çalışmayla birlikte mihraplardaki bezemeler detaylı bir şekilde incelenecek ve Anadolu'daki diğer mihrap bezemeleriyle karşılaştırmaları yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: sanat tarihi, Amasya, cami, mescid, mihrap, bezeme.

Михраб – это архитектурный элемент, который показывает направление киблы во время молитвы в зонах богослужения и религиозных сооружений, в особенности в мечетях и масджидов. Михрабы в мечетях и масджидов Амасии были распространены в период с XIII по XX века. До этого не было проведено исследования о декорациях михрабов мечетей и масджидов Амасии. Темой в этом исследовании являются декорации михрабов мечетей и масджидов, находящихся в посёлках и городах провинции

Амасии. Декорации в михрабах Амасии можно разделить на пять групп: растительные, геометрические, мукарны (сталактитообразные купола), надписи из Корана, ручная резьба и другие мотивы декорирования. В ходе этого исследования будут подробно рассмотрены декорации михрабов и сопоставлены с декорациями в других михрабах Анатолии.

Ключевые слова: история искусства, Амасия, мечеть, масджид, михраб, декорации.

Amasya mosque and masjid mihrabs spans a wide period from the XIII century up to the XX century. There have been no former studies on mihrab embellishments of Amasya mosques and masjids. In this study, concept of mihrab embellishments in the mosques and masjids of Amasya province and county are analyzed. Amasya mihrab embellishments can be evaluated under five groups, such as; floral, geometric, engraving, Koran writings, stalactite and other Embellishment. With this study, mihrab embellishments will be examined in detail and comparisons will be made with other Anatolian mihrab embellishments.

Key words: history of art, Amasya, mosques, masjids, mihrab, embellishment.

1. GİRİŞ.

Mihrap, bilindiği üzere cami mescit gibi dini yapılarda namaz kılmak için kible yönünü gösteren mimari bir elemandır (Diez ve Aslanapa 1960: 294-304; Bakırer 1976: 1; Hasol 1979: 354). İslamiyet'in başlangıç yıllarında, kible duvarında basit bir niş şeklinde düzenlenen mihraplar, zaman içerisinde bir cephe düzeni meydana getirecek şekilde biçimlendirilmiş olup şekil ve süslemeleri bakımından, dini mimarının nemli elemanlarından biri haline gelmiştir. Mihrap; cami, mescit, namazgâh ve namaz kılmak için düzenlenen mekânlarda, kible yönünü gösteren ve imamın namaz kıldırmasına mahsus olan oyuk bir hücre (Arseven 1966: 1347) veya girintili yerdir (Eker 1994: 124; Bozkurt 2007: 8-9). İslam dinin gerektirdiği namaz ibadeti ile ilgili ve İslam sanatına has bir mimari elamandır (Erzincan 2005: 30).

Mihrapların, İslam coğrafyasında devir ve bölgesel özellikler gösterdiği, malzeme olarak taş, tuğla, ahşap, çini ve alçıdan yapılmış örnekleri bulunmaktadır (Eskici 2001: 1).

İlk zamanlarda, kible yönü renkli bir çizgi veya üzerinde belirli işaretler bulunan bir taşla gösterilirdi (Eker 1994: 124). Mihrap genel itibarıyla yoğun tezyinatlı ve caminin kible duvarında yer alan iç bükey bir niştir. Erken İslam dönemi camilerinin çoğunda genellikle tek bir mihrap bulunur. Mihrabın, bulunduğu cami ile aynı zamanda yapıpı yapılmadığını, sonradan yenilme durumunu bilmek mümkün olmayabilmektedir.

Arapçada "saray, sarayın harem kısmı veya hükümdarın tahtının bulunduğu bölüm, Hristiyan azizlerinin heykel hücresi, çardak, oda, köşk, yüksekçe yer, meclisin baş tarafı, en şerefli kısmı" gibi karşılıkları bulunan mihrap kelimesi, zamanla camilerde imamın durduğu yer için kullanılmıştır (Erzincan 2005: 30). Mihrap konusundaki en yaygın açıklama namazın kılınacağı yönü belirtilmiş olmasıdır (Grabar 1998: 93).

Kur'an Kerim'de "mihrap" beş ayette geçmektedir (Kur'an-ı Kerim, 3/37;3/39;19/11;38/21;34/13). Ayetlerde geçen mihrap kelimesinin: mabet, mescit, mahfil (maksure) ve kale gibi yüksek ve ihtişamlı binalar anlamında, "özel bir mekân"ı vurgulamak amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. İlk mihrabın ne zaman, hangi yapıda ve hangi düşünce doğrultusunda biçimlendirildiği hakkında maddi veriler ve dönem kaynaklarında yeterli bilgi bulunmaması, konu hakkında farklı yorumlamalara neden olmuştur (Çam 1994: 157-159; Bozkurt 2007: 10).

Hz. Peygamber (S.A.V) ve Dört halife döneminde ilk kible Kudüs'ten Mekke'ye çevrildikten sonra ibadet mekanında, mescidde mihrap olmadığı bilinmektedir. Kibleyi yönün belirtmek üzere kible duvarına bir taş veya işaret konuluyordu. Gerek Medine'deki ilk cami olan Mescidi Nebevi'de ve gerekse Basra, Kûfe ve Fustat' taki ilk camilerde hücre şeklinde mihrap bulunmamaktadır (Çam 1994: 158). 8. yüzyıla kadar İslam dünyasında "yarım daire niş" biçimli bir mihrabın uygulandığı cami bilinmemektedir.

Emevi dönemi ile birlikte yarım daire planlı niş şeklindeki mihrab, cami ve mescidlerde de görülmeye başlamıştır. Bunu takip eden İslam devletleri göz önünde bulundurularak Abbasi, Fatımi, Karahanlı, Selçuklu (Büyük Selçuklu Atabekler, Zengiler, Anadolu Selçuklu) ve Anadolu'daki Beylikler Devri mihrablarının da tarihi gelişimi izlenmiştir (Top 1997: 8).

Emeviler döneminde mihrablar, yarım daire veya at nalı planlı niş şeklinde gerçekleştirilmiştir. Yarım daire planlı niş şeklindeki ilk mihrab Medine Camii'nde yapılmıştır. Bu mihrap tipi Halife I. Velid zamanında, (707-709) yılları arasında Vali Ömer b. Abdülaziz tarafından caminin genişletilmesi sırasında gerçekleştirilmiştir. Aynı şekilde mihrablar daha sonra Fustat'daki Amr Camii'nde (710-712) ve Sam'daki Emeviye Camii'nde (706-715) görülmüştür (Bakırer 2000: 6). Abbasi Dönemi mihrablarına baktığımızda, mihraplarda büyük gelişmeler olmuş, mihrabların basit bir hücre olmaktan çıkıp; çerçeve, hücre, kavsara, köselik, kitabelik ve sütun gibi elemanlara yer verilmesiyle olmuştur. Özellikle dikdörtgen planlı hücreler ilk defa bu dönemde uygulanmıştır (Top 1997: 10). Abbasi döneminde ise ilk mihrap, günümüzde Bağdat müzesinde bulunan ve Bağdat Halife Mansur Camii'ne (744) ait olduğu sanılan

El-Haseki Camii mihrabıdır (Bakırer 2000: 9). Fatımi dönemi mihrablarına baktığımızda At nalı planlı niş, yarım kubbe kavsara ve cepheden at nalı kemerli şekilde gerçekleştirilmiş mihraplarda magrib etkisi dikkati çekmektedir. Tolunoğlu Camii'nin esas mihrabında bu etkiyi görmek mümkündür (Top 1997: 12). Karahanlılar döneminde mihrapların iyiden iyiye şekillenmeye başladığı görülmektedir. Buhara'da bulunan Namazgah Camii (1119-1120) mihrabının dikdörtgen planlı ve mukarnas kavsaralı nişi, bunu üç yönden çerçeveleyen bordürlerin dışta ve içte zencirek motifleri ile bunların arasındaki yazıların oluşu bunun en önemli göstergesidir. Selçuklular zamanındaki mihraplarda ise tuğla işçiliği ve mukarnas kavsaralar dikkatleri çekmektedir. Bunun en güzel örnekleri Kazvin Mescid-i Haydariye (1113), Zevvare Cuma Camii (1156), Buzan İmamzade Karrar Türbesi (1134), Hemedan'daki Künbet-i Aleviyan (XII. yy) ve Erdistan Cuma Camii (1158-1160) mihrablarıdır (Erzincan 2005: 33). Mihrap gelişiminde Timurular devrinde yarım daire veya dört köşe yassı hücre yerine daha büyük boyutta, daha geniş ve derin çok köşeli uygulama ortaya çıkmıştır. Hargird Medresesi, Meshed Ulu Camii ve Herat'daki Ebu Velit Ziyaretgâh'ındaki mihrablar bu dönemin zengin süslemeli örnekleridir. XII. yüzyılın ikinci yarısından XIV. yüzyılın sonuna kadar Anadolu'da dikdörtgen çerçeveli, kemersiz veya basık sivri kemerli, mukarnas kavsaralı, köşeleri sütunceli, dikdörtgen, çokgen veya çift nişli bir mihrab seması uygulanmıştır (Erzincan 2005: 33). Anadolu Beylikler Devri mimarisi ve sanatında büyük ölçüde Selçuklu gelenekleri devam ettirilerek, yeni üslup ve anlayışların denendiği dönem olmuştur. Beylikler devri sanatı adeta Selçuklu ile Klasik Osmanlı Sanatı arasında bir geçiş dönemini temsil etmektedir. Bu dönemde cami, mescid ve türbelerde görülen mihrablar birtakım değişiklikleri de yansıtımları açısından önem taşımaktadırlar. XIV. ve XV. yüzyıl Anadolu Beylikler devri mihrablarının asıl önemi ise, Erken Osmanlı veya Osmanlı Beyliği mihrabları ile çağdaş olmalarından kaynaklanmaktadır (Top 1997: 27).

XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki mihrablara bakıldığında klasik form devam etmiştir. Yalnızca bir önceki yüzyıla göre taş süslemelerde belirgin bir kabarıklık göze çarpmaktadır. XVIII. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı sanatında batı etkisiyle oluşan barok dönemde değişen sanat anlayışı ile mihrablar farklı bir görünüme kavuşmuştur. Üsküdar Ayazma Camii, Laleli Camii, Beylerbeyi Camii, Aydın'da Cihanoğlu Camii, Yozgat'ta Çapanoğlu Camii mihrabları önemli barok mihrablardandır. XIX. yüzyıla birlikte Osmanlı sanatına girmeye başlayan ampir üslubu, daha sade bir süsleme anlayışı ile mihrablarda kendini göstermeye başlamıştır. Nusretiye Camii'nin mermer mihrabı bu üslubun başarılı bir örneğidir (Erzincan 2005: 36).

Başlangıçta renkli bir çizgi, taş, daha sonra basit bir niş şeklinde olan mihrablar, zaman içerisinde, Müslüman olan farklı milletlerin de katkısı ile İslam Mimarisinde kendine has yapısıyla önemli bir unsuru olmuştur (Yurdakul 2007: 15). Türklerin Müslüman olmasıyla birlikte, Karahanlılar döneminden başlayarak Büyük Selçuklu, Anadolu'da Selçuklu, Beylikler Devrindeki yeni arayış-

Fotoğraf: 2-: Merzifon
Çelebi Mehmet Cami
Mihrabı Genel Görünüşü

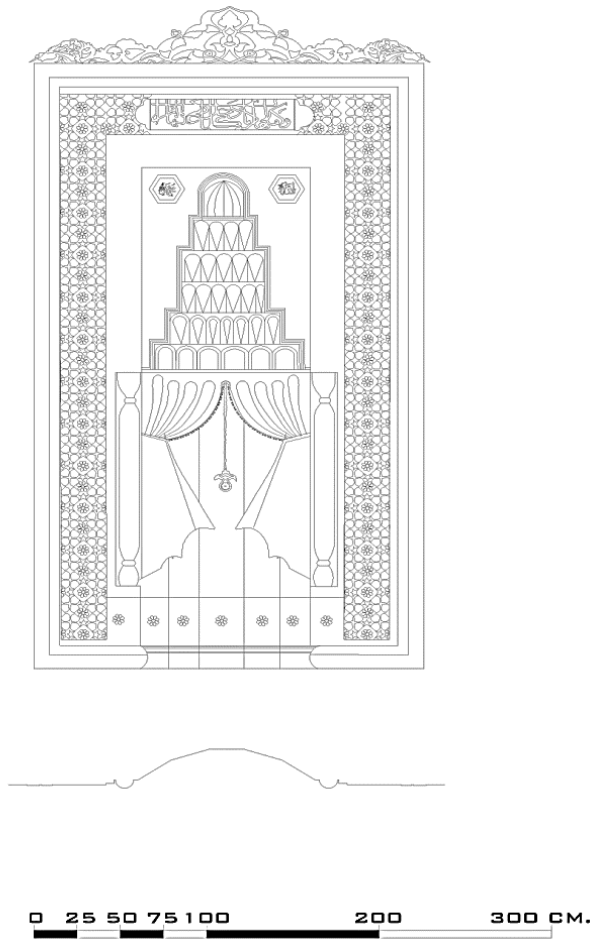

Fotoğraf: 3-: Merzifon
Taceddin Paşa Mihrabı
Genel Görünüş

üçer yapraklı palmetler sıralanmaktadır. Palmetlerin yan yapraklarının uçları aşağıya kıvrık olarak verilmiştir. Ayrıca zülfelerin aralarında birer palmet daha bulunmaktadır (Fotoğraf: 5, Şekil: 4).

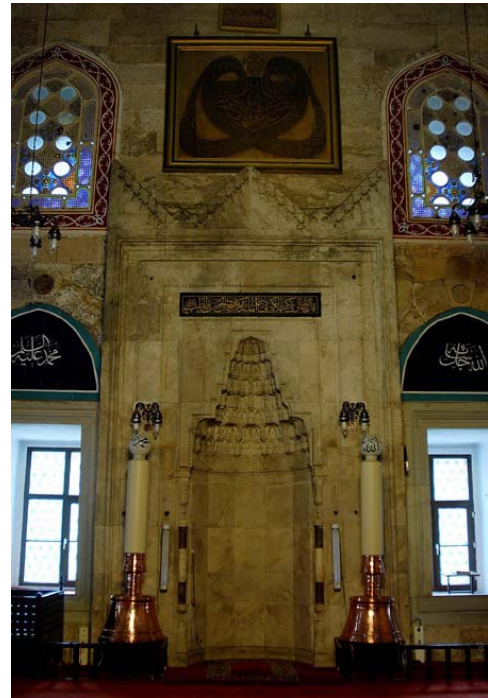

Fotoğraf: 4- : Merzifon Çelebi Mehmet Cami Görünüşü

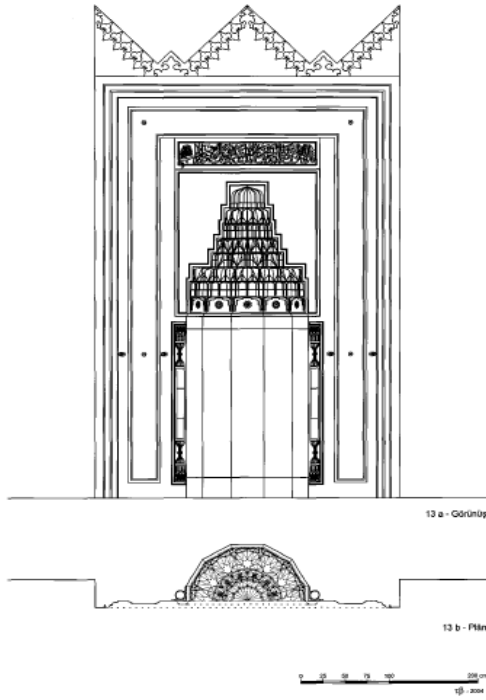

Şekil: 3-: Merzifon Taceddin Paşa Mihrabı Çizimi
(Zeynep Kemaloğlu'ndan).

Mihrablarda görülen bitkisel süslemelerin diğer bir örneğini palmet motifleri oluşturmaktadır. Palmet motifi dik bir eksen üzerinde uçları aşağıya kıvrık, karın kısımları şişkince iki yan yaprak bu yaprakların dik eksenindeki birleşim yerlerinde küçük bir tepe yaprağından ibaret motife denmektedir (Top 1997: 302). Merzifon Çelebi Mehmet Cami mihrabı doğudaki sütünce üzerinde üç dilimli palmet kabartmaları (Fotoğraf: 4), II. Bayezid Cami tepeliğinin kenarlarında bir dizi halinde kabartma,

Fotoğraf: 5-: Amasya II. Bayezid Cami Mihrabı
Genel Mihrabı Genel Görünüşü.

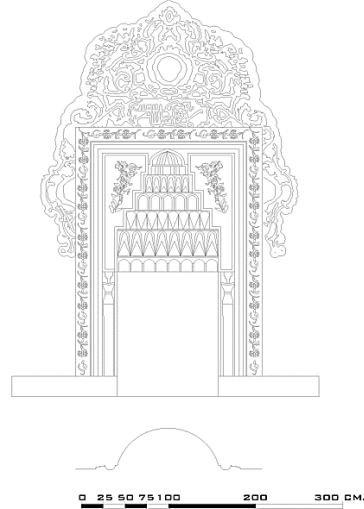

Şekil 4-: Amasya II. Bayezid Cami Mihrabı Mihrabı Genel Görünüşü Mihrabı (TOLGA BOZKURT'TAN).

Amasya mihrablarında görülen bitkisel süslemelerin temel unsurunu kıvrık dallar, yapraklar ve çiçek motifleri oluşturmaktadır. Yaprakların, kıvrık dallarla ve çiçeklerle birleşimi özellikle bordürlerde simetrik bir düzen oluşturmaktadır. Bu düzenlemenin dışında kalan çiçek süslemeleri kendini geometrik geçmeler arasında göstermektedir. Saraçhane cami mihrabında bordüründe ve köşeliğinde (Fotoğraf: 6, Şekil: 5), II. Bayezid Cami Son Cemaat Yeri (doğu-batı) alınlık kartuşunda ve tepelik kısmında (Fotoğraf: 7), Taşova Özbaraklı Cami mihrab bordüründe (Fotoğraf: 8), Şirvanlı Cami mihrab bordüründe (Fotoğraf: 9, Şekil: 6), Merzifon Abide Hatun Cami mihrabı nişin alt kısmında kıvrık dalları, yaprakları ve bu dallar arasına yerleştirilmiş çiçekleri görmek mümkündür (Fotoğraf: 10).

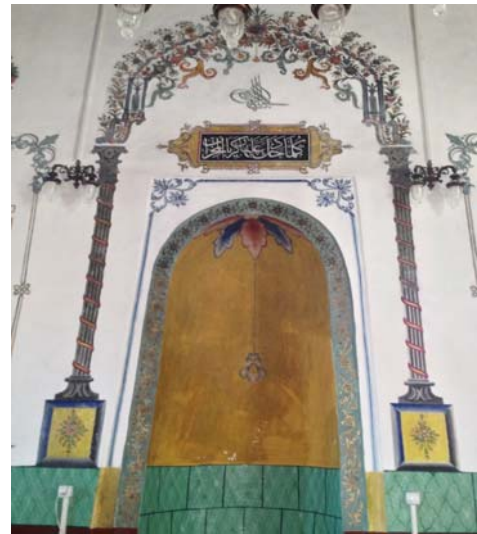
Fotoğraf 6-: Saraçhane Cami Mihrabı Genel Görünüşü.

Şekil 5-: Saraçhane Cami Mihrabı Mihrabı Çizimi (Zeynep Kemalolu'ndan).

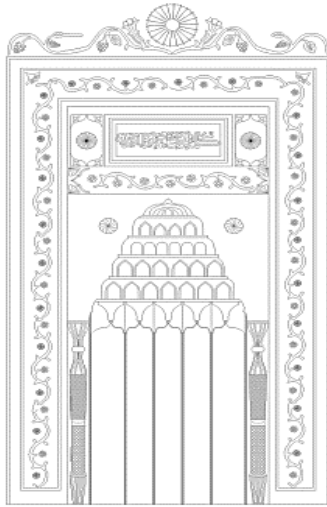
Fotoğraf 7-: Bayezid Paşa Cami Son Cemaat (Doğu-Batı) Genel Görünüşü.

Fotoğraf 8-: Saraçhane Cami Mihrabı Yeri Mihrabı Genel Görünüşü.

Fotoğraf: 9- Şirvanlı Cami Mihrabı.

Şekil: 6. Şirvanlı Cami Mihrap Genel Genel Görünüşü Çizimi (Zeynep Kemaloğlu'ndan).

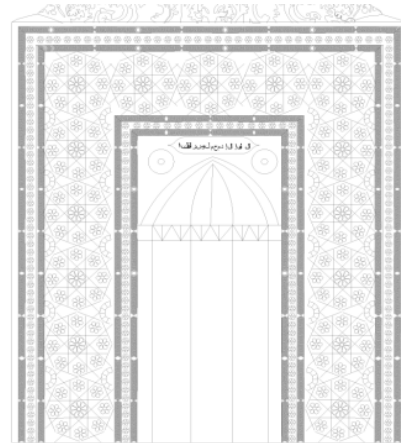

Fotoğraf: 10. Merzifon Abide Hatun Cami Mihrap Genel Görünüş.

Merzifon Aşağı Hacı Hasan Cami (Fotoğraf: 11, Şekil: 7), Merzifon Abide Hatun Cami ve Merzifon Taceddin İbrahim Paşa mihrab bordürlerinde (Fotoğraf: 3) geometrik geçmeler arasına yerleştirilmiş çiçek motifleri dikkati çekmektedir.

Fotoğraf: 11. Merzifon Aşağı Hacı Hasan Cami Mihrabı Genel Görünüşü.

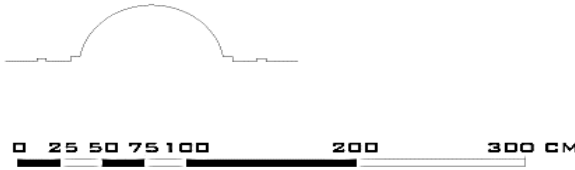
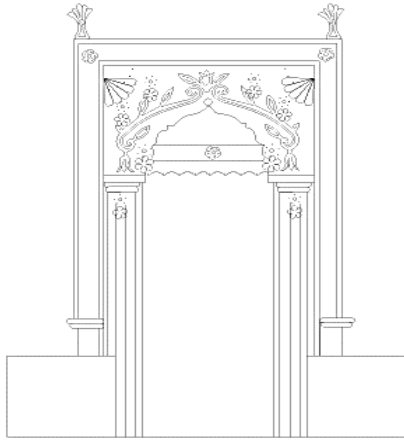

Şekil: 7. Merzifon Aşağı Hacı Hasan Cami Mihrabı Çizimi (Zeynep Kemaloğlu'ndan).

Bunların dışında bir kompozisyon içinde olmayıp tek başlarına kullanılan çiçek motiflerini II.Bayezid Cami alınlığının altında ve Merzifon Aşağı hacı Hasan cami köşeliklerindeki gülbezeklerde (Fotoğraf: 11) ve Merzifon istanbulluoğlu Mescidi sütünce altlarında görmekteyiz. (Fotoğraf: 12, Şekil: 8).

Fotoğraf: 12. Merzifon İstanbulluoğlu Mescidi Mescidi Mihrabı Genel Görünüşü.

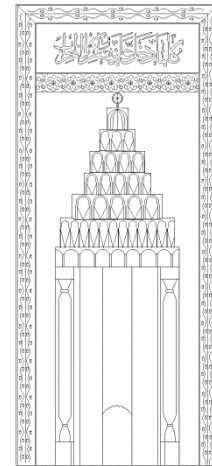
Şekil: 8. Merzifon İstanbulluoğlu Mihrabı Çizimi (Zeynep Kemaloğlu'ndan).

Diğer önemli bitkisel süsleme unsurunu ise Barok karakterli laleler, iri akant yapraklar, vazo içinden çıkan çiçek demetleri ve Türk sanatı gelenekleri dışında daha çok antik ve Hristiyan sanatı çerçevesinde görülen kıvrık dallı üzüm motifleri oluşturmaktadır. Lale bir soğan-dan tek bir çiçek oluşu ile vahdet-i vücud simgesi sayılmıştır (Ersoy 2002: 94-95). Lalenin eski Türk harfleriyle "Allah" lafzına benzemesi ve lale isminin bu harflerde numaralaşması, Türk mistik kültür ve folklorunda bu çi-çeğin sevilmesini ve benimsenmesini sağlamıştır. Lale, ebced hesabıyla "Allah" lafzına karşılık gelmektedir (Oğuz 1983: 26). İncelediğimiz Amasya mihrablarında lale motiflerine Merzifon Taceddin İbrahim Paşa Cami mihrabının tepeliğinde (Fotoğraf: 3), Merzifon Çay

(Aşçı Hüseyin Ağa) Cami (Fotoğraf: 13, Şekil: 9) ve Gü-müş Irgat (Eski) Mescidi (Fotoğraf: 14, Şekil: 10) mihrab bordürlerinde, Merzifon İstanbulluoğlu Mescidi'nde köşelik yüzeyinde sarkıtlar halinde yer almaktadır (Fotoğraf: 12). Barok karakterli iri akant yapraklara Merzifon Aşağı Hacı Hasan Cami tepeliğinde (Fotoğraf: 11), vazo içinden çıkan çiçek demetlerine Gümüş Irgat (Eski) Cami bordüründe (Fotoğraf: 14), Antik ve Hristiyan sanatında görülen kıvrık dallı üzüm motiflerine Şirvanlı Cami mihrab tepeliğinde rastlanmaktadır (Fotoğraf: 9).

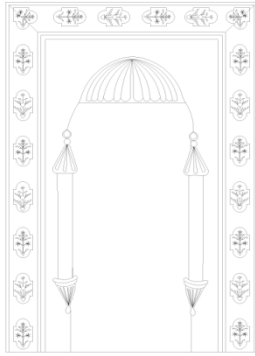
Fotoğraf: 13. Merzifon Çay (Aşçı Hüseyin Ağa) Cami Mihrabı Genel Görünüşü.

Şekil: 9. Çay (Aşçı Hüseyin Ağa) Cami Mihrabı Çizimi (Zeynep Kemaloğlu'ndan).

Fotoğraf: 14. Gümüş Irgat (Eski) Mescidi Mihrabı Genel Görünüşü.

Şekil: 10. Gümüş Irgat (Eski) Mescidi Mihrabı Çizimi (Zeynep Kemaloğlu'ndan).

2.2. Geometrik Süsleme.

Mihrablarda görülen motif ve kompozisyonların önemli bir kısmını da geometrik tezyinat oluşturmaktadır. Amasya mihrablarında Geometrik süslemeler, iki şeritli basit geçmeler, yıldız örnekleri ve düzenli veya düzensiz çokgenleri meydana getirdiği çeşitli kompozisyonlardan oluşmaktadır. Bu süslemeler genellikle kenar bordürlerde, köşeliklerde, tepeliklerde, sütüncelerde ve nişin alt kısmında kullanılmıştır. Bayezid Paşa Cami bordüründe (Fotoğraf: 1) şeritlerin iç içe geçmesiyle on ikigen oluşmakta, orta kısımlarında altı kollu yıldızlar, nişin alt kısmında ise, üstte on iki kollu tam, onun altında altı kollu yarım yıldız bu yıldızların ortalarında da kabartma birer çarkıfelek yer almaktadır. Merzifon Çelebi Mehmet Cami köşeliğinde, kavsaranın alt kısmında, oturtmalığı oluşturan bordürde ve sütuncenin batı ayağında (Fotoğraf: 2) geometrik süslemeleri görmek mümkündür. Köşelik yüzeyini kırık hatlarla teşkil edilmiş on

iki kollu yıldızlardan oluşan geometrik kompozisyon süslemektedir. Her yıldız birer zencerekle çerçevelenmekte, merkezinde çarkıfelekli birer kabara yer almaktadır. Aynı süsleme nişin alt kısmında da devam etmiştir. Merzifon Taceddin İbrahim Paşa Cami bordüründe, Merzifon Abide Hatun Cami ve Merzifon Aşağı Hacı Hasan Cami mihrab bordür yüzeylerinin geçmelerin oluşturduğu sekiz kollu yıldızlarla ve içine yerleştirilmiş çiçek motifleri ile süslediği görülmektedir. Yukarı Kaleköy Cami bordürü, Merzifon Çelebi Mehmet Cami oturtmalık yüzeyi ve nişin alt kısmını dolanan bordür, yan yana iki şeridin aralarında boşluk kalmadan, düz bir hat üzerinde uzanıp, birbirlerine örülmesinden meydana gelen geometrik süslemelerden oluşmaktadır.

2.3. Mukarnas.

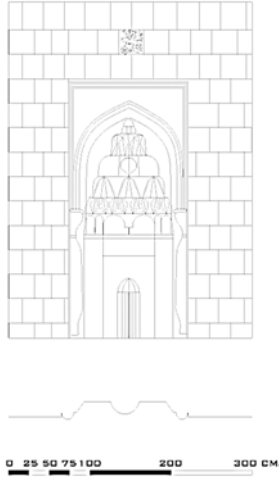
Amasya mihrablarında mukarnas kavsarada geçiş ögesi olması dışında süsleme ögesi olarak da kullanılmıştır. Bu uygulamayı Merzifon Çelebi Mehmet Cami sütüncü başlıklarında (Fotoğraf: 2), Bayezid Paşa Cami tepeliği ile sütüncelerinde (Fotoğraf: 1) ve görmekteyiz. Burada mukarnas bir bezeme unsuru olarak kullanılmıştır. Bu da Amasya'nın Osmanlı öncesi yaşaya geldiği kültürel birikimle ve yapıda çalışan Suriye kökenli ustaların mukarnasa aşinalığıyla açıklanabilir. Mukarnaslı başlıklara sahip ve devri içinde nadir sayılabilecek sütünceler ve bu sütüncelerin gövdelerindeki boğumlar ilginç bir uygulama olarak dikkati çeker ve dönem içinde başka örneği yoktur (Özbek 2000: 300).

2.4. Yazı.

Yazı bilgi vermesi dışında esere estetik anlam kazandıran önemli bir süsleme unsurudur. Bu süsleme ögesi mihrablarda çok sık rastlanan bir öge olmuştur. İncelediğimiz Amasya mihrablarında yazı, kartuşlarda, kenar bordürlerinde ve kavsaranın üst kısımlarında görülmektedir. Ancak en çok alınlıklarda dua kitabesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Karşımıza çıkan yazı, daima dini konuludur ve Kur'an'dan alınmış, sık sık tekrarlanan ayet veya surelerden oluşmaktadır. Sadece Burmalı Minare cami mihrabında yazının kitabe olarak kullanıldığı görülmektedir (Fotoğraf: 15, Şekil: 11).

Fotoğraf: 15. Burmalı Minare Cami Mihrabı Genel Görünüşü.

Şekil: 11- Burmalı Minare Cami Mihrabı Çizimi
(Zeynep Kemaloğlu'ndan).

Alınlık dışında Merzifon Çelebi Mehmet Cami bordürünü dolanan yazı kuşağında Kelim-i Tevhid (Fotoğraf: 2), Merzifon Taceddin İbrahim Paşa Cami köşeliklerindeki rozetlerde ALLAH ve MUHAMMED yazıları dikkati çekmektedir (Fotoğraf: 3).

2.5. Kalemîşi Bezemeler Ve Diğer Motifler.

Geniş anlamıyla kalemîşi veya kalemkârî adı altında, genellikle fırça ile tezhip tekniğine benzer bir teknikte meydana getirilen renkli desenlerdir (Demiriz 1979: 23). Amasya mihrabları içinde Saraçhane Cami mihrabı bordüründe, tepeliğinde ve alınlığında (Fotoğraf: 5), Merzifon Taceddin İbrahim Paşa Cami nişin alt kısmında, sütüncelerinde, köşeliklerinde ve alınlığında, Kızılcaışlacık Köyü Cami nişinde ve alınlığında, Taşova Özbaraklı Cami bordüründe, nişinde, alınlığında, köşeliğinde (Fotoğraf: 7) ve II. Bayezid Cami son cemaat yeri mihrablarının bordürlerinde, alınlıklarında ve tepeliklerinde kalemîşi tekniğiyle yapılmış süslemeler göze çarpmaktadır (Fotoğraf : 6). Ayrıca Saraçhane Cami Mihrabı, Özbaraklı Cami Mihrabı ve II. Bayezid cami son cemaat yeri mihraplarında tepelik olmadığı halde kalemîşi süslemelerle tepelik görüntüsü verilmiştir. Bunun yanında Özbaraklı Cami mihrabındaki kalem işi tekniğiyle yapılmış korint başlıklı Antik Çağ sütunları Amasya'da tek örnek olması bakımından oldukça büyük bir önem taşımaktadır (Fotoğraf: 7).

Amasya mihraplarında Perde, kandil ve ay motifleri süslemede önemli bir kısmı oluşturmaktadır. Perde ve kandil motifleri genellikle mihrab nişinde görülmektedir. Merzifon Taceddin İbrahim Paşa Cami (Fotoğraf: 3), Kızılcaışlacık Köyü Cami (Fotoğraf: 15), Taşova Özbaraklı Cami (Fotoğraf: 7) mihrablarında nişin alt kısmında zincirle asılmış kandil motiflerine rastlanmaktadır. Kandil motifi sembolik bir mana taşımaktadır. Kandil motifî nur ve aydınlığı temsil etmektedir. Mihrap nişi içinde, "ilahi ışı-ğı-nuru" simgeleyen kandil tasvirleri İslam sanatında 13. yüzyıldan itibaren kullanılmıştır. Milas Firuz Bey Cami, Bursa Yeşil Türbe, Tire Yeşil İmareti Cami, Bursa Orhan Cami, Hudavendigar Camii ve Ulu Cami mihrabları gibi daha birçok mihrabda kandil motifleri görülmektedir. Asma kandil motiflerine Anadolu dışında Musul İmam Yahya Türbesi, İmam

Avnû'd-din Türbesi, İmam Bahir Türbesi, Sincar Sitti Zeynep Türbesi, Şeyh Abdal Türbesi, Ömeriye ve Nebi Yunus Camileri mihrablarında, Veramin İmamzade Yahya Türbesi mihrabında; Anadolu'da da Diyarbakır Kale Cami ayak üzerindeki mihrabda, Erzurum Kabe Mescidi kible duvarının ortasında, Akşehir Ulu Cami son cemaat yeri mihrabı, Konya Alevi Sultan Mescidi mihrabı ile Balat İlyas Bey Cami mihrabında rastlanmaktadır (Top 1997: 313).

Taceddin İbrahim Paşa Cami, Kızılcaışlacık Cami mihrab kavsaralarından yanlara doğru açılmış perde motifî görülmektedir. Kalemîşi tekniğinde yapılan bu mihrablarda batı etkisi görülmektedir (Yurdakul 2007: 178). Perde motifî Osmanlı sanatında 18. yüzyılda ağırlığını hissettiren batılaşma dönemi etkileriyle mihrap süslemelerine katıldığı bilinmektedir (Bozkurt 2007: 257). Akseki Ulu Cami, Antalya Alaaddin Cami, Battal Gazi Cami, Han Cami mihrab nişlerinde de perde motifleri bulunmaktadır (Top 1997: 313). Ayrıca bu motiflerin dışında mihrablarda süsleme ögesi olarak ay, yelpaze, çarkıfelek ve istiridye motiflerinin de kullanıldığı görülmektedir. Gümüş İrgat Mescidi sütun başlık kısmında (Fotoğraf 13) ay motifini, Şirvanlı Cami mihrabı tepelik kısmında çarkıfelek motifini, Merzifon istanbulluoğlu Mescidi köşeliklerinde yelpaze motiflerini, tepelik kısmında iki ayrı öge olarak yer alan istiridye motiflerini de görmek mümkündür (Fotoğraf : 11). Şirvanlı Cami mihrab tepeliğinde yer alan çarkıfelek motifî Türk Sanat Tarihi içerisinde her alanda sıkça rastlanabilen, dünyanın gelip geçiciliğini ve devinlenliğini simgeleyen bir süsleme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Sağıroğlu 2003: 154).

3. Sonuç.

Konumuzu oluşturan Amasya il, ilçe, köy ve kasabalarındaki tarihi mihrap bezeme örneklerinin önemli bir bölümü, bu çalışma kapsamında ayrıntılı olarak tanıtılmıştır. İncelediğimiz mihraplar XIII. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına kadar geniş zaman dilimine yayılmaktadır. Örneklerin çoğu ait oldukları dönemin özelliklerini taşımakta, bazı örnekler ise yapılan onarımlar sonucu restorasyon yapıldıkları dönemlerin özelliklerini taşımaktadır. Amasya ve ilçelerindeki camilerin mihrap formları genellikle birbirine benzemekte olup, alçı, taş ve mermer malzeme ile yapılmışlardır.

Geometrik süslemeler genellikle kenar bordürlerinde, köşeliklerde, tepeliklerde, sütüncelerde ve nişin alt kısmında en çok kullanılan süslemedir. Amasya'da incelenen cami ve mescitlerde iki şeritli basit geçmeler, yıldız örnekleri ve düzenli veya düzensiz çokgenleri meydana getirdiği çeşitli kompozisyonlardan oluşmaktadır.

Bitkisel süslemeleri Rumili veya palmet, kıvrık dallar ve bu dallar arasına yerleştirilmiş çiçekler, lale, stylize edilmiş çiçek motiflerinin oluşturduğu kompozisyonların yanı sıra, tek bir motifin kullanıldığı örneklerde rastlanmaktadır. Bitkisel süslemeler kenar bordürü, tepelik, alınlık, kabara, sütun başlığı ve kaidelerinde yoğun olarak görülmektedir.

Amasya mihraplarında yazı bezemelerine bitkisel, geometrik ve mukarnas bezemeleri kadar yer verilmiştir. Alınlıklarda, tepeliklerde ve kenar bordürlerinde

süsleme elamanı olarak karşımıza çıkan yazı, daima dini konuludur ve Kur'an'dan alınmış sık sık tekrarlanan ayet veya surelerden oluşmaktadır.

Amasya mihrapları Anadolu'daki Türk-İslam dönemi mihrapları içerisinde küçük bir bölümünü oluşturur. Amasya mihrapları incelendiğinde her döneme ait örneklerle karşılaşılması ve Türk-İslam sanatı içinde nadir sayılabilecek örneklerle sahip olması bakımından çok önemlidir. Bunun neticesinde bir il ölçeğinde dönemlerinin özelliklerine göre değişen, gelişen ve yenilenen mihraplar bu değişimi takip edebilmemiz ve yapıldığı dönemin ekonomik durumu ve sanata bakış açısını yansıtmaları nedeniyle oldukça önemli bir yere sahiptir.

Kaynakça:

1. ARSEVEN, Celal Esat, 'Mihrab', Sanat Ansiklopedisi, C. III., İstanbul, 1966.
2. ARSLAN, Celil, PINAR, Mehmet, Nevşehir Cami Ve Mescid Mihraplarında Bezeme Anlayışı, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S:38, 2015.
3. BAKIRER, Ö., Anadolu Mihrapları, Ankara, 1976.
4. BAKIRER, Ömür, XII. ve XIV Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
5. BOZKURT, Tolga, "Osmanlı Selâtin Cami Mihrapları", Selçuk Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2007.
6. ÇAM, Nusret, İslamda Sanat, Resim ve Mimari, Ankara, 1994.
7. DEMİRİZ, Yıldız, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme, I. Erken Devir(1300-1453)*, İstanbul, 1979.
8. DİEZ, E., ASLANAPA, O., "Mihrab", İslam Ansiklopedisi, C.VIII, İstanbul, 1960.
9. EKER, Aytaç, "Mihrap", Yeni Rehber Ansiklopedisi, Cilt 14, İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1994.
10. ERSOY, Ayla, "Eyüp'teki Mezar Taşlarında Mezar Kültü", Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler (11-13 Mayıs 2001), İstanbul, 2002.
11. ERZİNCAN, Tuğba, "Mihrab", Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 30, İstanbul, 2005.
12. ESKİCİ, Bekir, Ankara Mihrapları, Ankara, 2001.
13. GRABAR, Oleg, İslam Sanatının Oluşumu (Çev. N. Yavuz), İstanbul, 1998.
14. Hasol, D., Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, 2. Baskı, İstanbul, 1979.
15. KEMALOĞLU, Zeynep, Amasya Mihrapları (Amasya Merkez ve İlçelerinde Bulunan Cami ve Mescitlerdeki Mihraplar) Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2016.
16. KUR'AN-I KERİM, 3/37;3/39;19/11;38/21;34/13.
17. OĞUZ, Burhan, Mezar Taşında Simgeleşen İnançlar, İstanbul, 1983.
18. ÖGEL, Semra, Anadolu Selçuklularının Taş Tezini, II. Baskı, Ankara 1987.
19. ÖZBEK, Yıldırım, Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
20. PINAR, Mehmet, Nevşehir Mihrapları, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2011.
21. SAĞIROĞLU, Arslan, Ashı, Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezartaşları, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2003.
22. TOP, Mehmet, Erken Dönem Osmanlı Mihrapları (XIV-XV. Yüzyıl), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Sanat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 1997.
23. YURDAKUL, Eylem, Kayseri Mihrapları (Kayseri Merkez Ve İlçelerinde Bulunan Cami Ve Mescitlerdeki Mihraplar), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2007.

Рецензент: д.и.н., профессор Табалдиев К.